

(A)casă. Cazul familiilor transnaționale

Iulia-Elena HOSSU

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, Centrul de Studiere a Populației
“Babeș-Bolyai” University, Cluj-Napoca, Centre for Population Studies
Personal e-mail: iulia_hossu@yahoo.com

(At) Home. The Case of Transnational Families

The aim of this paper is to trace how representations of home were affected by the transnational family as a new mode of living. Starting from this question, the study first maps out the significance of the home in the collective imaginary of Romanian society by providing a review of the most relevant literature. In the second part I will illustrate the significance of the home in the imaginary of those already living a transnational existence, starting from their representations of home. The final part of the paper will focus more narrowly on how these representations change in the case of the latest migration wave, accompanied by the redefining of individual identity.

This research is based on a qualitative analysis of data obtained from audio and video interviews with members of the community of Romanian migrants to Belgium.

Keywords: home, identity, transnational families, Romanian migrants

Acasă...

Sunt pe teren cu colegul meu Călin. Este primul teren din cadrul acestui proiect și se desfășoară într-un sat din nordul României, sat ce aparține unui județ cu o rată mare de migrație (Bistrița-Năsăud). De aproape o săptămână, intrând în casele oamenilor, am ascultat o mulțime de povești despre migrație. Practic, aproape din fiecare gospodărie cel puțin un membru al familiei trăiește în altă țară. De această dată găsim un cuplu de oameni în vârstă care au trei copii plecați în afara țării. Vorbesc cu copiii când pot și au timp să coboare în vale, acolo unde există internet și pot lua legătura cu aceștia. Chiar și așa, cuplul este extrem de vesel, glumește mult și par destul de împăcați cu situația dată. Își petrec timpul îngrijind de gospodărie și de cele trei case, fiecare aparținând unui copil, case construite în ideea unei reîntoarceri în țară. După interviu femeia ne conduce și ne face turul caselor, insistând să fotografiem. Este mândră de realizările copiilor săi, de faptul că au o casă, până și băiatul mai

mic, care nu este căsătorit încă. La finalul întâlnirii noastre femeia se uită cu nostalgie în ochii noștri spunând: „Nu-mi mai doresc nimic decât să-mi vină copiii acasă.”

Această replică a femeii mi-a stăruit în minte pentru o perioadă de timp și m-am întrebat constant care este sensul acestui *acasă* pentru cei care deja trăiesc în afara țării de câțiva ani și care au deja cel puțin două case – una aici, în țară, casa părintească sau casa pe care și-au construit-o ori au achiziționat-o în așteptarea unui moment al reîntoarcerii, și cealaltă în altă țară, acolo unde trăiesc în prezent.

Am devenit interesată de acest *acasă* și de legătura pe care termenul o are cu conceptul de identitate, având o experiență anterioară – din vremea în care îmi scriam teza de doctorat pe tema căsătoriei și a relațiilor de înrudire pe teritoriul României – care îmi confirma teoria existenței unei legături profunde între acești doi termeni.² Așadar, lucrarea va prezenta în prima parte importanța pe care termenul de *casă/acasă* o are pentru imaginarul colectiv al socialului românesc și

modul în care identitatea și *casa* se definesc reciproc. În cea de-a doua parte va exemplifica, prin intermediul reprezentărilor celor plecați, importanța *căsei* în imaginarul celor care deja experimentează o existență transnațională. Finalul lucrării va puncta modul în care aceste reprezentări se modifică în cazul ultimului val de migrație, odată cu redefinirea propriei identități.

Întrebările de cercetare

Lucrarea își propune să urmărească *cum au fost afectate reprezentările conceptului de casă/acasă de noul context al existenței transnaționale al familiilor*. Pornind de la întrebarea formulată anterior, studiul oferă pentru partea de început o cartografiere a importanței pe care „casă” o deține în imaginarul colectiv al socialului românesc, trecând în revistă principalele repere bibliografice în domeniu. În același timp voi puncta modul în care acest concept rămâne important în mentalul populației care emigrează, căutând răspunsul la întrebarea: Ce reprezintă *acasă* pentru migrații români din Belgia? Pentru o articulare a întrepătrunderii conceptului de *identitate* cu cel de *casă/acasă* voi urmări gradul în care acești doi termeni se restructurează și se redefinesc reciproc.

Date și metode

Cercetarea de față se bazează pe analiza calitativă de date obținute prin interviuri audio și video cu membrii comunității celor care au emigrat din România în Belgia. Respondenții noștri au fost migrații români, în mare parte integrați în viața socială a țării-gază, neafilați într-o poziție de marginalizare. Structura acestui eșantion se datorează metodei de selectare a intervievaților – cea a bulgărelui de zăpadă. Astfel, eșantionul respondenților s-a conturat ca fiind unul de migrații înalt calificați, cu vârsta cuprinsă între 28 și 45 de ani, cu studii superioare, practicând în domeniul de formare.³ Răspunsurile lor ilustrează modificarea perspectivei asupra termenului de *casă/acasă*, fluidizarea și hibridizarea acestei reprezentări, care se distanțează mai degrabă de o reprezentare materială, fizică, apropiindu-se de una afectivă, nelocalizată într-un anumit punct geografic. Chiar și în aceste condiții, materialul de teren reflectă, în cazul migrațiilor din Belgia, păstrarea legăturii profunde dintre termenii de *casă* și *identitate*, așa cum remarca și Heidi Armbruster în cazul siriencelor creștine emigrate în Turcia și Germania⁴.

Analizei interviurilor li s-a adăugat consultarea bibliografiei de specialitate (ce aparține în mare parte etnografiei autohtone), materializată printr-o trecere în revistă a imaginii pe care *casă/acasă* o are în imaginarul colectiv al societății românești. Prin tratarea diacronică a reprezentării termenului de *casă/*

acasă am dorit surprinderea schimbării de mentalitate datorate procesului de migrație. Acesta, corelat cu alte dimensiuni, precum cele de status, valori, comportamente, a influențat, a separat și a transformat reprezentarea termenilor de *casă-acasă*.

Argumentul

În 2004 Shelley Mallett⁵ nota: „Pe scurt, modul în care *acasă* este și a fost definit în diferite momente depinde de „caracteristicile locus-ului și întinderii” precum și de contextul social și istoric mai larg.”

În primul rând, am considerat, în baza acestei afirmații, că o încercare de conturare a reprezentării conceptului de *casă/acasă* pentru migrații români trebuie să țină seama de istoria și contextul acestei reprezentări pe teritoriul țării-mamă. În al doilea rând, în urma documentării, am realizat că, deși există o vastă literatură de specialitate care tratează modul în care ideea de *casă/acasă* s-a conturat și s-a redefinit în diferite contexte de migrație⁶, nu am găsit lucrări care să discute despre această dimensiune în cazul migrațiilor români.

Casa (tradus aproape în sinonimie cu *acasă*) reprezintă pentru populația majoritară a României o dimensiune importantă a conceptului de identitate. România se plasa în anul 2011 pe primul loc în ceea ce privește numărul proprietarilor de locuințe din Europa, cu o pondere de 96,1% din populație (Eurostat 2014). Acest fapt are o istorie socioculturală cu adânci rădăcini în tradițiile și practicile acestui spațiu.

Numeroase studii de etnografie românească subliniază atât importanța casei în mentalitarul populației, cât și interconectarea acestui termen cu cel de identitate. O mare parte dintre obiceiurile și tradițiile populare românești se leagă de acest loc. Monica Budiș (1998) dedică un întreg volum microcosmosului gospodăresc, unde pot fi urmărite detaliile relației profunde dintre locuință/gospodărie (în sensul de *casă*) și întregul complex de practici care compun însăși structura vieții sociale în comunitățile tradiționale românești. La o serie de alți autori de marcă ai etnografiei românești⁷ apare ca implicită legătura profundă dintre practicile, obiceiurile comunităților tradiționale românești și spațiul microcosmosului gospodăresc, mai precis al casei. Primele studii de pe teritoriul românesc ce au ca tematică înrudirea descrii practicile exacte și de neîncălcate legate de acest loc, *casa* traducându-se aproape în sinonimie cu *acasă*, cu *pământul* pe care aceasta este construită, cât și cu *familia*. Marii etnografi români au dedicat lucrări importante sistemului de moștenire a casei părintești și a pământului aferent gospodăriei sale.⁸

În practica și în reprezentarea socioculturală românească, familia însemna, până în urmă cu câțiva ani, a te căsători, a face un copil și a avea (a deține) o

casă. În mare măsură, acest tip de reprezentare a vieții de familie s-a dezvoltat pe baza unei structuri de tip patriarhal a societății românești, o structură pe care regimul socialist, deși aparent a încercat să o desființeze, nu a făcut decât să o întărească prin ceea ce a devenit cunoscut în literatura de specialitate ca „tripla povară” a femeii.⁹ Similar cu alte state din Europa de Est, despre care discută și Violetta Parutis,¹⁰ în România a existat un pattern de comportament ce nu s-a destrămat odată cu căderea comunismului. Chiar și la ora actuală, sondajele arată că pe scala de valori a românilor, familia este cea care deține primul loc. Lucrurile stau la fel în Polonia, unde în statisticile anului 2005 valorile familiei erau în continuare pe primul loc în preferințele populației, alături de un comportament vădit de concentrare înspre sfera vieții private de familie. Toate acestea au fost explicabile în contextul în care guvernele comuniste au îngăduit libertatea indivizilor, încercând să preia controlul asupra vieții private a acestora.¹¹

Îndemnată fiind de încrederea în aceste valori și condiționată de o situație economică defavorabilă, la începutul anilor '90 o mare parte a populației tinere a ales calea migrației. În acest sens, România nu reprezintă un caz aparte pe harta migrației – cel puțin nu în ceea ce privește primele valori ale fenomenului. Despre același pattern discută și autori precum Vullnetari¹² pornind de la cazul Albaniei. Acest fapt a fost valabil o perioadă de timp. Astăzi, migrația afectează întreaga populație, indiferent de categoria socială, vârstă sau capital (în cel mai larg sens al cuvântului). În acest context, a trăi în cadrul unei familii transnaționale nu mai reprezintă o excepție, ci din contră, aproape o regulă. Acest context sociocultural a operat o schimbare la nivelul mentalitarului comun și asupra reprezentării conceptului de *casă/acasă*. Iar ceea ce nu s-a schimbat în perioada regimului socialist – structura, raportarea și definirea familiei –, în ultimii 10 s-a modificat cu rapiditate în mare parte datorită populației românești plecate în afara granițelor.

Casa/acasă în mentalitarul societății românești

Există trei întrebări care, în cei mai bine de 15 ani de când fac cercetare de teren în România, mi-au fost adresate de către subiecții mei aproape fără excepție și exact în această ordine: *De-a cui ești (din ce familie faci parte)? Ești căsătorită? Ai casă (în sensul de ai casa ta, în proprietate)?* Aceste întrebări reflectă modul în care fiecare dintre cei intervievați se raportează la *alteritate*, fapt ce se află într-o strânsă și indisolubilă legătură cu ceea ce numim *familie* (numele pe care-l porți), *apartenență* (în cazul femeilor cu atât mai important se dovedește a fi statutul marital) și *casă*. Între acești termeni se țese schematic în mentalitarul românesc construcția identității unei persoane. *Acasă* se traduce, într-o accepțiune extinsă, prin acel spațiu intim în care

ne petrecem jumătate din timpul nostru existențial. Aparținem unei *case*, la fel cum aparținem familiei care este asociată acelei case. *Casa* în care locuim reprezintă, până la urmă, traducerea în termeni de microcosmos a unui univers macro, exterior. *Casa* de proveniență ne circumscrie încă din primii ani de viață o anumită poziție și un anumit statut în comunitatea din care facem parte. Prin ea, proiectăm în exterior imaginea întregii noastre familii și traducem în termeni materiali esența celor care locuiesc în interiorul ei. Adesea, acest lucru poate fi observat cel mai bine în comunitățile rurale din România, unde un neam, o familie, sunt judecate prin prisma mărimii, a bogăției afișate, a frumuseții, a îngrijirii de care se bucură o casă sau alta. Prin asocierea cu o anumită *casă*, suntem potențați simbolic cu un capital de o anumită natură – după caz, negativă sau pozitivă. *Casa* face parte integrantă din imaginea identității de neam și de familie, așa cum este ea reprezentată la nivel comunitar, exterior. Ea reprezintă pentru români centrul tuturor relațiilor de familie, cât și al celor sociale. Spre exemplu, în timpul perioadei comuniste din România, statul socialist a naționalizat casele vechilor familii mai înstărite ce reprezentau amintirea unei clase sociale ce se dorea a fi redusă și chiar exterminată. Acest proces a avut un impact major asupra coeziunii familiilor, reprezentând o încercare de distrugere a identității, a statutului, și nu atât din punct de vedere material, cât la un nivel simbolic. Când o familie nu mai deținea o casă, în jurul căreia se construiau majoritatea rețelelor sociale și a evenimentelor care le inițiau și le întăreau, pierdea, rând pe rând, atât membrii componenți, cât și coeziunea internă. Majoritatea membrilor găseau alternative diferite prin care să-și asigure supraviețuirea și, încet, acea familie se destrăma. Acest lucru s-a întâmplat atât în mediul urban, cât și în mediul rural, atunci când statul a confiscat în primul rând casele și pământurile aferente acestor gospodării. Familii întregi, de neam vechi, s-au găsit atunci în postura de a fi dezmembrate și de a se răsfrî prin diferite colțuri ale țării, mizându-se în perioada respectivă pe acest proces de disoluție a marilor neamuri și a identității lor.

De altfel, în România, nici la ora actuală nu poți avea un act de identitate dacă nu ai o adresă. Pentru a avea o adresă trebuie ori să fii proprietar, ori să te ia cineva în spațiu. A fi luat în spațiu, înseamnă fie să deții un contract de închiriere, fie o rudă sau un prieten să declare că te primește în spațiul său. Cu alte cuvinte, în România, dacă cineva nu este proprietarul unei *case*, administrativ lucrurile se complică extrem de mult pentru un individ, existând o interdependență destul de ridicată între *casă/domiciliu* și cartea de identitate. Aceste practici își au originile cel mai probabil în perioada comunistă, când statul a conceput reguli extrem de restrictive pentru cetățenii săi, menite să îngreueze mișcarea populației în alt sens decât cel

dorit de către administrație. Această practică viza în special marile orașe, iar pentru a pătrunde în spațiul lor, românii au dezvoltat chiar strategia de a se căsători pentru „buletin de oraș”.¹³

Una dintre cele mai vechi scrieri din literatura română¹⁴ menționează echivalența dintre termenul de *casă* și cel de *familie*. Iar lucrarea de căpătâi în ceea ce privește terminologia înrudirii în limba română¹⁵ plasează termenul de *casă* în câmpul semantic al familiei.

Termenului de *casă*, în *Dicționarul etimologic al limbii române*¹⁶ îi găsim numeroase sensuri de utilizare, iar mai bine de jumătate dintre aceste înțelesuri de bază sunt interconectate cu termenul de *familie* și, implicit, de identitate. Sensurile care corelează *casă* cu *familia* sunt: locuință, cămin, (chiar!) familie, pereche căsătorită, descendență, familie nobilă, reședință. Mai mult, o serie dintre derivatele acestuia definesc termeni care ilustrează concepte ce țin de sfera familiei. De la *casă* se compune însuși termenul de *căsătorie*, la care se adaugă termeni precum cel de *casnic*, ce desemnează sfera privată, familială, o dimensiune importantă a identității unui individ.

Puternica corelație ce există în discursul actorilor sociali între termenii *casă* și *familie*, corelație care merge adesea până la suprapunerea într-o sinonimie a termenilor, poate fi constată în diferite expresii existente în limbajul comun. Pentru o succintă ilustrare: „*Merg la casa mea*” (implică sinonimia cu familie), „*Să-l văd la casa lui*” (sinonimie cu familie, să-l văd cu familie, nu doar cu o altă rezidență), „*Fac casă bună împreună*” (implică faptul că doi parteneri se potrivesc și au o familie conformă cu uzanțele sociale), „*E bărbat/femeie de casă*” (implică faptul că cineva, indiferent de gen, este om de familie, care are grijă de familie, gospodar), „*Are casă mare*” (din nou, pe lângă sensul propriu, ce se referă la dimensiunea casei, se utilizează în vorbirea curentă și pentru a sugera numărul mare de copii ai unui om, cu alte cuvinte dimensiunea unei familii). Bogăția expresiilor existente în limbajul curent vis-à-vis de terminologia familiei și a casei, cât și modul în care acestea joacă adesea unul pentru celălalt rolul de sinonim reflectă puternica legătură existentă în realitatea cotidiană, a practicilor cotidiene și a mentalitarului social între termenii sus-menționați.

Nu în ultimul rând, trebuie să supunem puțin discuției un aspect care are legătură cu perspectiva pe care o are populația din România asupra *casei* – privită o dată ca și rezidență și, în același timp, ca și cămin. Aflate într-o legătură ce pare indisolubilă, *casă* și *familia* par a se suprapune în mentalitarul comun într-o sinonimie perfectă cu termenul de *acasă*. Oamenii se gândesc să-și cumpere o casă dacă doresc să-și întemeieze o familie, datorită unei serii de factori ce revendică o natură multiplă (economici, culturali, sociali etc.) și contribuie la menținerea unei anumite atitudini față de „*a avea o*

casă”. În ciuda tuturor predicțiilor date de prognozele economice, în România, faptul de a deține o casă rămâne fundamental întipărit în mentalitarul social. Factorii care generează un asemenea comportament se bazează în principal pe o inerție ce derivă din mentalitarul societății tradițional rurale din România, peste care s-au suprapus diferite procese sociale contemporane. Primele valuri de migranți au plecat în străinătate, iar când au început să strângă ceva capital material, l-au investit în construcția sau achiziționarea unei locuințe. Criza economică ce s-a extins în toate sectoarele a impus modificări ale condițiilor de acordare a împrumuturilor bancare, dar a existat și există și la ora actuală în România practica de a lua un credit de la bancă, cu care să achiziționezi o locuință pe care să o închiriezi, mai apoi, în schimbul contravalorii ratei lunare. O parte a populație din zonele rurale sau din micile comunități urbane, unde costul vieții zilnice nu a fost atât de ridicat ca în marile aglomerări urbane, a investit în apartamentele din marile orașe în ideea că, oricum, copiii lor vor urma o facultate și atunci vor trebui să plătească chiriile enorme care adesea au început să fie mai mari decât ratele prin care puteai achiziționa o astfel de locuință.

O concluzie a recensământului din 2002 este că, în ciuda unei scăderi drastice a populației, fondul de clădiri destinat locuirii a crescut în ultimul deceniu cu aproape 6% (mai precis 5,9%), iar această creștere nu s-a înregistrat doar vis-à-vis de cantitatea lor, ci și raportat la calitatea acestora.¹⁷ Datele statistice de la INS¹⁸ arată însă că în anul 2002, încadrându-se într-un trend ascendent, numărul de proprietari, raportat la 1000 de locuitori, a fost de 353 (evoluția este: 282 la 1000 de locuitori în 1966, 296 în 1977, 336 în 1992). În ceea ce privește mărimea medie a unei gospodării în 2002, aceasta a fost de 2,66 persoane.¹⁹ Așadar, aceste date ne indică faptul că românii preferă, înainte de orice, să fie proprietari, să dețină o casă.

Casa-acasă în reprezentarea migranților români

Migrația românească de după 1990 a reprezentat o temă de interes pentru cercetătorii români. Astfel, unul dintre studiile dedicate acestui subiect identifica trei valuri de migrație dinspre România înspre alte state occidentale: 1990-1995 (un prim val, de „explorare”, în care nivelul nu a depășit 5%, în general muncă necalificată), 1996-2001 (rata de migrare crește la 7%, muncă necalificată) și 2002 – începe cu obținerea accesului în spațiul Schengen și este caracterizat de o creștere a emigrării temporare de până la 28%,²⁰ fiind bazat în mare parte pe rețeaua de rude deja aflate în afară. Acest al treilea val devine un fenomen de masă, ajungând un subiect de interes public.²¹

După 2007 intră în scenă un al patrulea val de migrație, val care va fi definit de către specialiști ca

fiind migrația creierelor.²² Această nouă categorie de migranți este una aparte, caracterizată de alte comportamente, atitudini și valori²³ diferite față de cele ale primelor valuri de migranți, care în mare măsură nu au avut calificări superioare, prestând adesea munci nespecializate (menaj, construcții etc.). În plus, dacă în cazul primelor trei valuri de migrație putem observa o ruptură, o fragmentare între cele două vieți – cea din țara de origine și cea din țara-gazdă –, acest fenomen nu mai este valabil în cazul ultimului val. Așa cum observa și Ruba Salih în cazul femeilor marocane ce au emigrat în Italia, și așa cum diferite studii au menționat înaintea ei, adesea migranții aparțin unei clase sociale în țara-mamă și alteia în țara-gazdă.²⁴ În cazul migranților români ce aparțin ultimului val, „migrația specializată”, aceștia nu se mai confruntă cu acest tip de fragmentare a existenței, iar interviurile conturează această nouă dimensiune a migrației românești.

În ceea ce privește primele valuri, fenomenul construcției de case acaparează discuțiile despre migrație. Studii ce au ca temă migrația românească ating problematica construcției de noi case, acestea devenind o parte integrantă a peisajului local românesc odată cu creșterea numărului celor plecați la muncă în străinătate. Acestea sunt, în fond, dovada palpabilă a remitențelor pe care primele valuri de migranți le trimit cu regularitate familiei rămase în țară. Autori precum Anghel (2013), Șerban / Grigoraș (2000) documentează prin cercetările lor această practică. Anghel²⁵ explică construcția de noi case, în cazul borșenilor din Maramureș (România), ca având multiple motivații: practice (de locuire la întoarcerea în țară), de mândrie (o valoare importantă pentru mediul rural românesc), de investiție financiară, și, în fine, obținerea de capital simbolic ce va asigura migrantului o parteneră potrivită. De altfel, cercetătorul identifică deținerea unei case ca fiind o precondiție a căsătoriei.²⁶ Sate întregi sunt astăzi compuse într-o proporție covârșitoare din case nou-construite de către cei „de dinafară”, care așteaptă ani de zile reîntoarcerea proprietarilor. Un ilustrativ proiect de natură fotodocumentară intitulat *Mândrie și beton*²⁷, proiect demarat în anul 2010, redă prin imagini acest fenomen așa cum apare el în una dintre cele mai mediatizate comunități (de altfel printre primele) de migranți români. Proiectul reflectă starea de fapt a migrației românești de după 1989 și până la momentul respectiv. Logica standard a celui plecat la muncă în afară imediat după '90 era aceasta: pleci, muncești ce reușești (de obicei în construcții, unde banii pe care-i faci sunt foarte buni), trăiești din cât mai puțin pentru a reuși ca în termen record să-ți construiești o casă. Iar casa, ca normă generală, „trebuie să fie mai mare decât a vecinului”. Aceasta este narativa unuia dintre cei mai vechi imigranți din Certeze:

Mai există și astăzi orașeni „la ziare”, dar cei mai mulți lucrează cu acte în regulă, bărbații în construcții,

Sursă foto: <https://newsint.ro/business>

iar femeile la menaj. Bătrânul Bumbușchi din Certeze, cu ochii înroșiți de conjunctivită, într-o poziție demnă și totuși umilă, stă la intrarea în magazinul Monoprix de pe Av. Charles de Gaulle, cu vedere către esplanada de La Defence. Oamenii îl știu de-atâta timp acolo, că a devenit un fel de marcă a locului. În fața aceluiași magazin de 17 ani, simpatizat și protejat de agenții de pază, Bumbușchi vinde în fiecare zi Ziarul Săracului. Spune cu mândrie că, din banii făcuți la ziare, și-a ridicat în Certeze o casă mai mare ca biserica și le-a făcut și copiilor case.²⁸

Ea poate fi considerată povestea migrației românești, în special cea rurală, până la momentul celui de-al treilea val. A-ți construi/a-ți achiziționa o casă, indiferent ce costuri și sacrificii implică acest lucru, a rămas pentru o bună bucată de timp una dintre mărcile migrantului român. Ceea ce am putut însă constata în urma cercetării de teren în rândul celor plecați este că lucrurile încep să sufere modificări în privința perspectivei asupra construcției/achiziției unei case în țară. Aceasta s-a modificat în același timp cu nuanțarea perspectivei despre acasă.

În cele ce urmează am să punctez, prin intermediul câtorva dintre răspunsurile românilor din Belgia la întrebarea ce înseamnă acasă pentru ei, schimbarea de perspectivă asupra termenului de acasă. Aceste răspunsuri, cu mici variațiuni, ilustrează modelarea reprezentării termenului de casă/acasă, hibridizarea și relativizarea lui. Deși la începutul întâlnirilor informații au fost rugați să vorbească despre unde se cred acasă și ce înseamnă acest acasă pentru ei, după primele interviuri întrebările au fost nuanțate. Narativele lor au trasat acest curs interviurilor, deoarece rând pe rând am putut observa cum raportarea la acasă nu mai înseamnă un teritoriu sau o construcție anume, cum era în cazul primelor valuri de migranți. Așa cum remarca și Lena Năre²⁹ atunci când discuta despre casă în imaginarul indienilor emigrați în UK din Gujarat, India, ideea de casă se transformă, însumând o dimensiune relațională și spațială ce își are originea în spațiile și practicile transnaționale. Mai

mult, pentru migrații români, termenul de *casă/acasă* suferă în unele cazuri o separare inexistentă până la acest moment. Utilizarea nediferențiată a acestor doi termeni, *acasă* și *casă* (construcție fizică), ajunge pentru unii dintre acești migrați să nu mai fie valabilă.

Laura s-a născut într-o mică localitate de frontieră și trăiește în prezent cu familia compusă din trei copii și soț în mijlocul orașului Bruxelles. „Pentru mine *acasă* mă simt acolo unde m-am născut, la Nădlac (...) *Acasă* mă simt *acasă*, unde m-am născut.” [Laura³⁰, 37 de ani, Belgia] Laura nu are planuri de a se întoarce în România și nici nu se gândește să achiziționeze o *casă* în țară, în schimb, cu toate acestea, *acasă* rămâne pentru ea locul unde s-a născut, acest termen ne traducându-se pentru ea în termeni materiali, ci în unii afectivi.

Cătălina a venit în Belgia urmându-și soțul după o perioadă de aproape un an în care acesta venea tot la trei săptămâni în țară. Aceasta se întâmplă în 2012. Însă, chiar și acum, după mai bine de patru ani, când vorbește despre *acasă*, Cătălina spune că se simte *acasă* în Brașov, în apartamentul ei de acolo și la mama ei, în casa părintească.

I: Și unde-i „*acasă*” pentru tine?

C: Aăă... complicat! „*Acasă*” ar fi la mine *acasă*, dar apartamentul l-am închiriat.

I: Deci la tine *acasă* stă cineva!

C: Da! Și „*acasă*” e la mama. Acum am încercat și experiența, ultima oară când am fost în țară, în aprilie am stat la socri, pentru că, fiind botezul nepoței, fratele meu, care stă în București, a stat la mama și atunci am stat la socri. Condiții super bune, sunt super de treabă socrii și așa, deci n-avem ce comenta, dar nu mă simțeam *acasă*. Era un loc străin. Eram în vizită. Sentimentul de *casă* îl am la mama *acasă*. Încă! Și acum vreau să merg în august și o să stau la mama. Au zis socrii: „Mai veniți la noi!” Mhm, dacă-i mama *acasă*... stau la mama! (râde, n.n.) (...) Și aicea mă simt *acasă* din punct de vedere al faptului că am totul al meu, nu... acolo până îți faci toate chestiile... Aici ai tot, mașină de spălat, le ai pe ale tale și știi unde sunt. Mobila e a ta, patul e al tău, adică na... dar sentimentul ăla mai profund, de „*casă*” e în Brașov. [Cătălina, 38 de ani, Belgia]

Deși aparent oscilează în a se pronunța unde este *acasă* pentru ea, Cătălina asociază sensul termenului de *acasă* cu locul în care s-a născut și a crescut, acolo unde încă se întoarce anual.

La fel de ilustrativ în ceea ce privește modul în care se transformă perspectivele asupra termenului de *acasă* este și cazul lui Raul. El a ajuns în Belgia în urmă cu zece ani. Câțiva ani mai târziu prietena de atunci, actuala soție, l-a urmat. Amândoi lucrează în domeniul IT, fapt ce le-a ușurat găsirea unui job și adaptarea la noua țară. De altfel, au ajuns aici tocmai datorită acestei meserii în care amândoi excelează, fiind angajații unei mari structuri internaționale. Deși văd extrem

de clar plusurile și minusurile statutului de migrant, Raul împreună cu soția sa s-au decis să mai locuiască o perioadă în Belgia. Călătoresc des în România – practic, la fiecare două-trei luni –, iar anul acesta și-au achiziționat un apartament în Brașov, orașul de unde amândoi au plecat. Raul vorbește mereu despre Brașov ca fiind punctul de referință pe harta sa afectivă și consideră că acest oraș rămâne *acasă* pentru el.

Acasă și eu zic că e Brașov. Dar sunt mici părțile care au început să se înfripe și aici. De exemplu, de aici ne leagă fetița noastră, care s-a născut aici. Deci putem spune că o parte de *acasă* este și în Belgia. Dar, totuși, din punctul meu de vedere Brașovul rămâne componenta principală. Acolo am copilărit, acolo am făcut școala, acolo am făcut facultatea... Deci, pentru mine va rămâne un loc de referință. [Raul, 34 de ani, Belgia]

Un alt caz care reflectă tendința de oscilare între *aici* și *acolo* atunci când vine vorba despre *acasă* este cel al Taniei. Ea a ajuns în Belgia în urmă cu 25 de ani și este cu partenerul său belgian de mai bine de 9 ani. În timp și-a sprijinit mai multe rude apropiate să vină și să se stabilească în Belgia. Deși a trăit mare parte din viața sa în Belgia, practic mai bine de jumătate, atunci când vorbește despre *acasă* Tania se simte legată de ambele spații, atât de cel belgian, cât și de cel românesc.

Casa mea este aici și acolo. Casa mea ... Trebuie să spun că ne-am mutat aici acum opt ani. Înainte, când aveam închiriată o *casă* nu am simțit-o *acasă* ca aici, poate. Dar acum am venit aici, avem doi copii cu noi, am făcut renovări, așa că mi-am pus sufletul și inima în relația din *casă* și asta face „puțin mai mult” *acasă* din aici. Era, de asemenea, timpul ... 25 de ani! Ne cunoaștem de zece ani unul pe celălalt, deci, pas cu pas, așa spune mai puțin „*acasă*” casei mele în România. Dar mama mea este acolo, sora mea este acolo și copiii sorei mele, fratele meu. E încă *acasă*, știi? E încă *acasă*. (...)

[...] Încerc să merg minim 10 zile pe an. Altfel, mi se rupe inima când îmi părăsesc familia. E ceva ... ce nu ... a mers mai puțin ... sentimentul de a fi parte din familia mea acolo. Acolo e casa mea și aici e casa mea. Colegii mei, de exemplu, mă aud spunând uneori „Oh, vreau să mă duc *acasă*!”. Dar eu vreau să spun că vreau să merg *acasă* în România și atunci ei spun „Du-te acum, ia trenul mai devreme, deci ești cu o oră mai devreme *acasă*”. Și eu le răspund „Nu, de fapt mi-e dor de mama! Vreau să mă duc *acasă*!” (...) Cred că rădăcinile sunt prea adânci!

[Tania, 43, Belgia]

Erika, care se află împreună cu întreaga familie, compusă din cei doi copii și soț, în Belgia, de mai bine de 10 ani, are la rândul său o poveste despre *casă/acasă*. Deși în urmă cu câțiva ani au demarat „proiectul *casă*” *acasă*, au renunțat la el în urmă cu un an din cauza birocrăției stufoase și a înaintării timide spre

materializare. Acum se află aproape de terminarea construcției unei case în Belgia – în ciuda faptului că nu s-au decis dacă vor rămâne definitiv în această țară.

Himm... Pot să plâng? Grea întrebare... Acasă e acolo unde sunt ai mei. Adică ai mei, familia mea mică, mică, asta. Dar câteodată mă întreb și eu unde-i acasă? Că e clar că e acolo unde sunt ai mei. Acum e aici. Dar nu pot să zic că-i acasă în apartamentul închiriat din Brașov, din păcate, nu pot să zic „la ai mei” pentru că am plecat de la 14 ani... [Cade pe gânduri n.n.] Deci, acum chiar azi dimineață ne-am trezit și am zis „ce fain e acasă” [Ea tocmai se întorsese dintr-o vizită în România n.n.]... E casa în care stăm de 4 ani... Chit că ne vom muta în mai puțin de un an și atunci alta va fi casa noastră. Dar dacă mă întrebi, Belgia e casa ta? Nu! Sub nicio formă! ... Chiar pot să spun că mă simt un pic dezrădăcinată, clar. [Erika, 43 de ani, Belgia]

Fiecare interviuat are propria perspectivă despre *acasă*. Însă chiar și așa există o linie care poate fi urmărită în toate discuțiile cu ei și aceea este dubla apartenență la cele două locuri – cel de origine, de *acasă*, și cel în care trăiesc acum, *noua casă*. În fond, lucrurile se amestecă și acești noi migranți se deosebesc de cei de odinioară (din primele valuri de migrație) prin faptul că nu mai sunt dispuși să-și pună „viața în așteptare”. Migranții români spun că sunt *acasă* acolo unde trăiesc în momentul prezent, unde li se află o parte din familie, fapt care însă nu exclude ca în următoarea perioadă de timp să se simtă *acasă* într-un alt context. Această situație este creată în mod evident și de statutul de migrant ce aparține „valului 4”³¹ și care în mare măsură a migrat fie alături de soț/soție/copii, fie și-a reîntregit familia în primele 6 luni de ședere în țara-gazdă, situație în care s-au aflat 90% dintre intervievații noștri.

Da... Deci, am momente când mi se pare aici *acasă*, și când mi se pare în Brașov. La fel, am citit un citat și e adevărat după părerea mea, că *acasă* e unde e inima ta, sau așa ceva. Și noi cred că aicea putem să spunem pentru moment. Dar și când suntem în Brașov și acolo ne simțim *acasă*. E așa, amestecată situația. [Râde] (...) Cred că dacă îți personalizezi cât de cât și te simți bine e acasă și aici. Bine, îți lipsesc lucruri de acolo și prietenii de acolo... [Maria, 40 de ani, Belgia]

Pentru Maria *acasă* reprezintă locul în care trăiește și reușește să-și creeze acest spațiu intim oriunde, atâta timp cât îi are pe cei apropiați alături. De altfel, ea ne-a povestit pe parcursul întâlnirii că a privit toată povestea migrației ca pe o „aventură” frumoasă împreună cu soțul și băiatul ei. Casa în care trăiește este plină de lucruri aduse din România, pe care le-a combinat și le-a integrat perfect în spațiul locuinței închiriate în Belgia.

La fel ca Maria, Alis se simte acasă în locul unde trăiește în prezent, în Belgia. Însă în același timp se simte acasă și în locul copilăriei, la Craiova, în

România. Spune însă că are două case. Ambele femei experimentează o existență transnațională. Indiferent de locația în care se află, au același nivel de trai, același statut, nu se mai simt legate de o construcție pe care să o numească *acasă*. Acest fapt se reflectă asupra modului în care își reprezintă acest concept, adesea separând termenii de *casă* și *acasă*.

În principiu, aici e casa noastră, aici e *acasă*. (...) Aici mă simt acasă, bineînțeles mă simt acasă și-n Craiova. Am *două case*. Pot spune că am două case. (...) Când merg *acasă* primele zile-n Craiova, până mă obișnuiesc, mă simt puțin mai stingheră, dar apoi da, e acasă. Dar, da, pot spune că am două case. Și într-adevăr, după două săptămâni tânjesc să vin aici. (...) E unde te obișnuiești. [Alis, 35 de ani, Belgia]

Sau, în final, așa cum unul dintre intervievați spune concis, printr-o singură frază: „*Acasă* e unde e inima. Dacă inima e aici... aici e *acasă*... Dar mai e și acolo unde sunt părinții mei.” [Tudor, 37 de ani, Belgia] Asociind termenul de *acasă* cu inima și cu familia, Tudor nu se mai raportează la niciun loc anume, ci doar la persoanele dragi, la familia apropiată. Pentru el *acasă* reprezintă un concept definit dintr-o perspectivă mai degrabă imaterială, afectivă.

Concluzii

Articolul a încercat să ofere o imagine despre evoluția reprezentării unui concept ce constituie esența construcției identității unui individ în societatea românească, cel de *casă*. Urmărind modul în care acesta se destructurează și reconfigurează în procesul de migrație, materialul de teren a dezvăluit că și în cazul migranților români aparținând ultimului val de migrație există o tensiune între termenii de *casă* (construcție fizică) și *acasă* (ca spațiu simbolic încărcat de o conotație afectivă).³²

Luând în considerare analiza materialului empiric, am putut grupa respondenții noștri în trei categorii, ce reflectă în fond atât tipuri diferite de personalitate, cât și trasee experiențiale complexe. Cât timp migrația dinspre România în alte țări europene a fost o practică a unei anumite categorii sociale (în general cea a muncitorilor necalificați), ce adesea se situa la periferia țării-gazde, rezistența la schimbare și păstrarea atitudinilor tradiționale au caracterizat populația de migranți. Acest fapt s-a reflectat și asupra modului în care termenul de *casă/acasă* a fost perceput. În schimb, odată cu lărgirea variației populației de migranți (vârstă, profesie, capital etc.), atât practicile cotidiene, cât și reprezentările populației au început să cunoască un proces de modelare și reformulare. În lumina interviurilor, a discuțiilor și a observațiilor participative cu românii din Belgia, putem spune că există trei linii mari în care pot fi încadrate reprezentările despre *casă/acasă*.

1. Există categoria *nostalgicului*, care își amintește de *acasă* ca fiind locul în care a copilărit, unde se află casa părinților, asociind termenul cu țara de origine, România.

2. Există categoria *raționalului*, care consideră că *acasă* reprezintă acel loc în care își petrece majoritatea existenței și nu asociază casa cu un spațiu geografic anume.

3. Predominantă este în schimb categoria pe care am numit-o *hibridă*, în care fiecare dintre respondenți (atât cei nostalgici, cât și cei raționali) se plasează într-un fel sau altul; aceea pentru care *acasă* reprezintă o sumă de locuri, de experiențe, de oameni și amintiri. În același timp, pentru această categorie de multe ori termenul de *acasă* se traduce prin persoanele dragi – fie părinți, copii, soți sau prieteni. O sumă de identități hibride și suprapuse, pentru care *casa* posedă mai degrabă o încărcătură afectivă decât una a locului, a spațiului fizic, așa cum este ea adesea reprezentată în mentalul colectiv românesc.

Putem afirma că procesul de migrație reprezintă o forță extraordinară de modelare și remodelare a patternurilor culturale, de construcție, de configurare și (re)configurare a identității. Dacă pentru populația majoritară a României termenul *acasă* reprezintă o construcție statică, asociată unui anumit spațiu, unei anumite familii sau unui anumit neam, teritoriu și o reprezentare fizică (din materiale de construcție, beton, cărămidă etc.), în concepția respondenților acest concept capătă o fluiditate aparte, o sferă mai degrabă imaterială, afectivă și mai puțin fizică. Deși pentru o lungă perioadă de timp și pentru anumite categorii de migranți (în special forța de muncă necalificată) *acasă* a continuat să reprezinte acel spațiu de origine, locul din care au plecat, astăzi lucrurile par a fi mai nuanțate. Migrația românească atinge într-un fel sau altul toate categoriile sociale și astfel au loc schimbări de patternuri. Mare parte dintre românii plecați, deși se simt legați de spațiul de origine, de *casa* părintească, refuză să mai achiziționeze/construiască case în care sunt din ce în ce mai conștienți că nu vor locui vreodată.

Acasă devine pentru ei un spațiu afectiv, simbolic, departe de ceea ce reprezintă încă pentru o mare parte a societății românești. *Acasă* devine un spațiu imaterial. *Casa* (ca și construcție materială), în reprezentarea celor migrați în Belgia, se desprinde încet-încet de imaginea a ceea ce a reprezentat cândva pentru societatea românească, devenind un loc fluid, construit și reconstruit adesea în contextele noi de trai, pe coordonatele altor dimensiuni decât cele fizice (culturale, afective etc.).

Acknowledgment

Această lucrare a fost posibilă prin finanțarea Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică

și Inovație, CNCS-UEFISCDI, numărul proiectului PN-II-RU-TE-2014-4-2087".
Titlul proiectului: Confruntarea diferenței prin practicile familiilor transnaționale [<http://transnationalfamilies.ro/>].

Note:

1. Cercetător postdoctoral Centrul de Studiere a Populației, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.

2. Iulia-Elena Hossu, *Studiul relațiilor de înrudire. Căsătoria - atitudini, practici și dinamici*, Teză de doctorat susținută în 2010, coordonator științific Ion Cuceu, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

3. Pentru discuția legată de migranți înalt calificați vezi cazul Poloniei (Janusz Hryniewicz; Bohdan Jałowicki; Agnieszka Mync, *The Brain Drain from Sciences and Universities in Poland 1994-1996*) și al României (*Al patrulea val: migrația creierelor pe ruta România-Occident [The Forth Wave: the Brain Drain on the Route Romania-Western Countries]* Alexe, Iris; Ulrich, Louis; Stănciugelu, Ștefan; Mihăila, Viorel; Bojincă, Marian). care, deși vorbesc despre migrația „halatelor albe” (a medicilor din România), termenul poate fi extins și la alte categorii de specialiști (informaticieni, ingineri etc.).

4. Heidi Armbruster, *Homes in crisis: Syrian orthodox christians in Turkey and Germany*, în Al-Ali, Nadj; Koser, Khalid (eds.): *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*. Londra, Routledge, 2002, pp.17-33, p. 17.

5. Shelley Mallett, *Understanding home: a critical review of the literature*, în *The Sociological Review* 52 (1), 2004, pp. 62-89, p. 84, articol disponibil la adresa w, accesat la 1 iulie 2017. [„Briefly, how home is and has been defined at any given time depends upon ‘specification of locus and extent’ and the broader historical and social context.”]

6. Al-Ali Nadj; Khalid Koser (eds.), *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*. Londra, Routledge, 2002; Violetta Parutis, „Home” for Now or „Home” for Good?: East European Migrants’ Experiences of Accommodation in London. *Home Cultures* 8(3), 2011, pp. 265-296; Katie Walsh; Lena Näre (eds.), *Transnational Migration and Home in Older Age*. Routledge, Routledge research in transnationalism, 33, 2016.

7. Simion Florea-Marian 1995; Elena Niculiță-Voronca 1998; Ion Ghinoiu 2002; Ion Talos 2001.

8. Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. București, Editura Academiei, 1959, vol. II.

9. Susan Gal; Gail Kligman, *The Politics of Gender After Socialism: A Comparative Historical Essay*. Princeton University Press, 2000.

10. Violetta Parutis, *Op. cit.*

11. *Ibidem*, p., 271.
12. Julie Vullnetari, "Home to Go". *Albanian Older Parents in Transnational Social Fields*, în *Transnational Migration and Home in Older Age*, 2016, Katie Walsh; Lena Năre (editori), UK, Routledge, Routledge research in transnationalism, 33, pp. 38-49.
13. Pentru o mai bună ilustrare există un extraordinar film de comedie românesc intitulat *Buletin de București*, în regia lui Virgil Calotescu, 1983, în care, pentru a rămâne în București, o tânără absolventă de facultate se căsătorește de formă cu un taximetrist ce se dovedește în final a fi medic veterinar. Filmul prezintă o situație frecvent întâlnită în perioada socialistă în România.
- O continuare a acestei practici o putem găsi azi în strategiile pe care românii le adoptă pentru a deveni cetățeni ai unor state non-europene, precum SUA.
14. Grigore Ureche: *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediția P.P. Panaiteșcu: București 1955, p. 237. Lucrarea este elaborată între anii 1642-1657, reprezentând una dintre cele mai importante surse documentare în istoria României.
15. Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, pp. 302-303.
16. Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum, 2009.
17. Recensământul populației 2002, Raport Vol. III la <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/index3.htm>.
18. Institutul Național de Statistică.
19. Recensământul populației 2002, Raport Vol. III la <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/index3.htm>.
20. Dumitru Sandu (ed), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006, p. 18, articol disponibil la adresa web <http://www.fundatia.ro/sites/default/files/Locuirea%20temporara%20in%20strainatate.pdf>, accesat la 20 ianuarie 2017.
21. Iris Alexe; Louis Ulrich; Ștefan Stănciugelu; Viorel Mihăila; Marian Bojincă, *Al patrulea val: migrația creierelor pe ruta România-Occident (The Fourth Wave: the Brain Drain on the Route Romania-Western Countries)*, București, Fundația Soros România, 2011, p. 86. Publicat ca parte a programului Migrație și Dezvoltare, text disponibil la adresa web <http://www.fundatia.ro/sites/default/files/AI%20patrulea%20val.pdf>, accesat la 1 februarie 2017.
22. *Ibidem*.
23. *Ibidem*, p. 87.
24. Ruba Salih, *Shifting Meanings of Home: Consumption and Identity in Moroccan Women's Transnational Practices between Italy and Morocco*, în Nadjie Al-Ali; Khalid Koser (editori), *New Approaches to Migration. Transnational Communities and the Transformation of Home*, Londra, Routledge, 2002, pp. 51-67, p. 61.
25. Remus Anghel Gabriel, *Romanians in Western Europe. Migration, Status Dilemmas, and Transnationalism Connections*, USA, Lexington Books, 2013, pp. 163-169.
26. *Ibidem*, p. 164.
27. Detalii și materiale despre acest proiect pot fi consultate aici: [<http://mandriesibeton.ro/>].
28. Ioana Călinescu, *Mândrie și beton. Povestea de succes a celor plecați la muncă în străinătate*. <http://mandriesibeton.ro/povestea.php> accesat în 4 august 2016.
29. Lena Năre, *Home and Family. Narratives of Home Among Ageing Gujaratis in the UK*, în Katie Walsh; Lena Năre (editori), *Transnational Migration and Home in Older Age*. Londra, Routledge 33, 2016, pp. 50-60, p. 50.
30. În acest studiu am utilizat pseudonime din motive ce țin de confidențialitate.
31. Alexe et al. 2011, *Op. cit.*, p. 88.
32. Despre această tensiune, definire și reconstrucție a termenului de *acasă* în diferite contexte de migrație vezi Nadjie Al-Ali; Khalid Koser (editori), *Transnational Communities and the Transformation of Home*. Londra, Routledge, UK, 2002.

Bibliography:

Anghel, Gabriel Remus. *Romanians in Western Europe. Migration, Status Dilemmas, and Transnationalism Connections*. USA, Lexington Books, 2013.

Armbruster, Heidi. "Homes in crisis: Syrian orthodox christians in Turkey and Germany", în Al-Ali, Nadjie; Koser, Khalid (editori), *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*. Routledge: London, UK 2002, pp.17-33.

Ciorănescu, Alexandru. *Dicționarul etimologic al limbii române/The Etymological Dictionary of the Romanian Language*. București, Saeculum 2009.

Ducu, Viorela; Hossu, Iulia. "Bi-national Couples with a Romanian Partner in the European Context", în Viorela, Ducu; Áron Telegdi-Csetri (editori). *Managing Difference in Eastern-European Transnational Families*. Frankfurt, Peter Lang, 2016, pp. 131-148.

Gal, Susan; Kligman, Gail. *The Politics of Gender After Socialism: A Comparative Historical Essay*. Princeton, Princeton University Press, 2000.

Ghinoiu, Ion. *Sărbători și obiceiuri românești/Romanian Feasts and Customs*. București, Editura Elion, 2002.

Hall, Stuart. "Old and New Identities, Old and New Ethnicities", în Anthony D. King (ed.). *Culture, Globalization, and the World-System: Contemporary Conditions for the Representation of Identity*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1997, pp. 41-68.

Janusz, Hryniewicz; Bohdan Jałowicki; Agnieszka, Mync (red.). *The brain drain from sciences and universities in Poland 1994-1996*. Seria: Regional and local studies, nr 12. University of Warsaw, European Institution for Regional and Local Development, Warszawas 1997. Articol accesibil la

- adresa web http://www.euroreg.uw.edu.pl/danel/web_euroreg_publications_files/3949/55._the_brain_drain_from_sciences_and_universities_in_poland_1994-1996.pdf.
- Mallett, Shelley. "Understanding home: a critical review of the literature". *The Sociological Review* 52 (1), 2004, pp. 62-89. Articol accesibil la adresa web <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-954X.2004.00442.x/full>.
- Marian, Simion Florea. *Trilogia vieții*. Nașterea la români. Nunta la români. Înmormântarea la români/The Trilogy of Life. Birth for Romanians. Wedding for Romanians. Funeral for Romanians. București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1995.
- Mihăilescu, Vintilă. Familie, case și migrațiune/Family, Home, and Migration. *Sinteza*, 25.12.2015. Articol accesibil la adresa web <http://revistasinteza.ro/familie-case-si-migratie/>, accesat la 25 septembrie 2016.
- Nadje, Al-Ali; Koser, Khalid (editori). *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*. Londra, Routledge, 2002. (Routledge research in transnationalism).
- Niculiță-Voronca, Elena. *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică/The Customs and Beliefs of the Romanian People Gathered and Placed in Mythological Order*. Iași, Editura Polirom, vol. I-II, 1998.
- Näre, Lena. "Home and Family. Narratives of Home Among Ageing Gujaratis in the UK", în Walsh, Katie; Näre, Lena (editori). *Transnational Migration and Home in Older Age*. Routledge, Routledge research in transnationalism, 33, 2016, pp. 50-60.
- Parutis, Violetta. "Home" for Now or "Home" for Good?: East European Migrants' Experiences of Accommodation in London. *Home Cultures* 8(3), 2011, pp. 265-296.
- Salih, Ruba. "Shifting Meanings of Home: Consumption and Identity in Moroccan Women's Transnational Practices between Italy and Morocco." In: Al-Ali, Nadje / Koser, Khalid (eds.): *New Approaches to Migration. Transnational Communities and the Transformation of Home*. London, Routledge, 2002, pp. 51-67. (Routledge Research in Transnationalism).
- Scurtu, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română/The Terms of Kindred in Romanian*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.
- Stahl, H. Henri. *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești/Contributions to the Study of Romanian Villages*. București, Editura Academiei, 1959, vol. II.
- Șerban, Monica; Grigoraș, Vlad. "Dogenii din Teleorman în țară și în străinătate. Un studiu asupra migrației circulatorii în Spania"/The Dogeni from Teleorman – across the Country and Abroad. A Study upon Circulatory Migration in Spain. *Sociologie Românească* (New Series), 2000 (2), pp. 31-55.
- Taloș, Ion. *Gândirea magico-religioasă la românii*. The magical-religious thinking of the Romanians. București, Editura Enciclopedică. 2001.
- Ureche, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei/The Chronicle of Moldavia*. București, ediția P.P. Panaitescu, Editura de stat pentru Literatură și Artă, 1955.
- Vullnetari, Julie. "Home to Go". *Albanian Older Parents in Transnational Social Fields*, în *Transnational Migration and Home in Older Age*, Walsh, Katie; Näre, Lena (editori). Routledge, Routledge research in transnationalism, 33, 2016, pp. 38-49.
- Walsh, Katie; Näre, Lena (editori). *Transnational Migration and Home in Older Age*. Routledge, Routledge research in transnationalism, 33, 2016.
- Walsh, Katie. "British Expatriate Belongings: Mobile Homes and Transnational Homing". *Home Cultures*, 3 (2), 2006, pp. 123-144.
- Rapoarte, manuscrise, statistici:
- Alexe, Iris; Ulrich, Louis; Stănciugelu, Ștefan; Mihăila, Viorel; Bojină, Marian.
- Al patrulea val: migrația creierelor pe ruta România-Occident/The Forth Wave: the Brain Drain on the Route Romania-Western Countries*. București, Fundației Soros România, 2011. Publicație realizată în cadrul Programului „Migrație și Dezvoltare”. Text accesibil la adresa web <http://www.fundatia.ro/sites/default/files/Al%20patrulea%20val.pdf>.
- Eurostat Statistics Explained, Housing Statistics, accesibil la adresa web http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_statistics
- Hossu, Iulia-Elena. *Studiul relațiilor de înrudire. Căsătoria - atitudini, practici și dinamici/The Study of Kindred Relations. The Marriage - attitudes, practices and dynamics*, Teză de doctorat susținută în 2010, coordonator științific Ion Cuceu, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.
- Sandu, D. (coord.). *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006/Temporary living abroad. The economic migration of the Romanians: 1990-2006*. București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006. Text accesibil la adresa web <http://www.fundatia.ro/sites/default/files/Locuirea%20temporara%20in%20strainatate.pdf>

